

Gart der Gesundheit: Andron.

Andton celvi ap

Marubium sive Prassium latine·grece
philoflotes·arabice farasÿon vel Marmaco·
In dem bûch genant circa instans beschreiben
uns die meister und sprêchen·daz dises kraut
sey heÿß und trucken an dem dritten grad·etlich
sprêchen an dem andern grad·Die bleter
braucht man in der erzney und die rÿnden der
wurzelen·Dises krautt sol man dôtrennen·das
weret ein jar und nit darûber·Es ist von natur
dissolvieren und auff thûn·Der meister Serapio
in dem bûch aggregatoris in dem capitel
Farasÿon idest prassium sive
marubium·beschreibet uns und sprichet·das
dises kraut hab vil stengel die do geen auß einer
wurzlen·die bletter sind eines daumen lang
und rund und rauch·die blûmen und auch der
same sind geteÿlet durch die epte·d ist runde
und scherpfflich·Es wechpet gern auff dem
felde und auch den heûfern·(Item Dioscorides
in dem capitel marubium sprichet·das andton
habe stengel dye sind weÿßs und scharpff unnd
viereckat·und die bleter sind bitter·(Der same
ist rund unnd scharpff und wechpt an vil
enden·(Der meister avicenna beschreibet uns
und spricht·das dises kraut sey fast
bitter·(Oribasius spricht·das die hÿcze und die
trûckne von disem kraut nit fast starck
sey·(Dioscorides die bletter oder der safft von
den bletteren·oder den samen gesoten in wein
und den getruncken mit hönig·ist fast gût
ptisis·das ist die das abnemen haben·und auch
die do fast hûsten·(Andton ist gût zû brauchen

Andoren, 256ste kapittel.

(1) Marubium sive Prassium Latijn. Grieks
philoflores. Arabisch farasÿon vel Marmaco.

(Marrubium vulgare)

In het boek genaamd Circa instans beschrijven
ons de meesters en spreken dat dit kruid is heet
en droog aan de derde graad, ettelijke spreken
aan de andere graad. De bladeren gebruikt men
in de artsenij en de bast van de wortels. Dit
kruid zal men drogen dat blijft een jaar en niet
daarover. (2) En is van natuur oplossen en open
doen. De meesters Serapio in het boek
aggregatoris in het kapittel Farasÿon, id est
prassium sive Marrubium, beschrijft ons en
spreekt dat dit kruid heeft veel stengels die er
gaan uit een wortel, de bladeren zijn een duim
lang en rond en ruw, de bloemen en ook het
zaad zijn gedeeld door de takken, die zijn rond
en scherp. Het groeit graag op het veld en ook
de hooivelden. Item, Dioscorides in het kapittel
Marrubium spreekt dat andoren heeft stengels
die zijn wit en scherp en vierkantig en de
bladeren zijn bitter. Het zaad is rond en scherp
en groeit aan veel einden. De meester Avicenna
beschrijft ons en spreekt dat dit kruid is erg
bitter. Oribasius spreekt dat de hitte en de
droogte van dit kruid niet erg sterk is.
Dioscorides, de bladeren of het sap van de
bladeren of de zaden gekookt in wijn en dan
gedronken met honing is erg goed ftisis, dat is
die dat afnemen hebben, en ook die er erg (3)
hoesten. Andoren is goed te gebruiken voor die

für die pestilencz·die bleter oder den safft mit einem tûchlein geneczet und darumb geschlagen·(Marubium ist gût den frawen die bôplichen gebeeren·und treÿbet auß die andern geburt secundina genant·(Den safft gedôtret und darnach gemüschet mit hönig und wein und gestrichen an die augen·vertreÿbet den schein der au [287] gen·Andron mit hönig getemperiert seübert und heÿlet die wunden·(Auch heÿlet das selbig geschwären die umb sich dz fleÿch essen·das selbig getruncken hilfft auch wol der schwerenden seÿten·(Item Andron safft gemüschet mit baumôle und den in die oren gethon vertreÿbet jrenn grossen schmerczen·(Der meister Dioscorides spricht·das andron nit gût seÿ den die do lenden siech sind·oder in der blasen gebrochen haben·(Wer den hûsten hâte der neme fenchel und dÿlle ÿegklichs geleych vil·unnd thû darzû andron das dritteÿl·und seüde auch das mit wein·unnd darnach so seihe es do durch ein thûch·und trincke das·es stillet auch den hûsten gar behende·(Item·Wem die dârme weethünd oder gebrochen sind·d siede auch andron mit wein unnd thû hönig darzû·unnd lasse es auch kalt werden und trinck dz dÿck es hilfft gar wol·(Die meister sprechen auch gemeÿniklichen·das der safft von andron seÿe fast gût zû maniger hanndt kranckheyten·als uns beschreÿben Avicenna Dioscorides Platearius und Plinius·und auch ander vil die hie under wegen gelassen werden umb kürcze willen. (Item andron gesotten mit leckericz·und auch mit fenchel samen und mit wein ein dritteÿle eingesoten und auch durch geschlagen und süß gemachet mit zucker·ist fast gût wider dz darne gesüchte genant colica·unnd auch wider die bestopffung des harms genant stranguiria suria dissuria·

pest, de bladeren of het sap met een doekje genat en daarom geslagen. Marrubium is goed de vrouwen die slecht baren en drijft uit de andere geboorte secundina genaamd. Het sap gedroogd en daarna gemengd met honing en wijn en gestreken aan die ogen verdrijft het schijnen der [287] ogen.⁽⁴⁾ Andoren met honing getemperd zuivert en heelt de wonden. Ook heelt datzelfde zweren die om zich dat vlees eten, datzelfde gedronken helpt ook goed de zwerende zijde. Item. Andorensap gemengd met olijvenolie en dan in de oren gedaan verdrijft zijn grote pijnen. De meester Dioscorides spreekt dat andoren niet goed is die er lendenziek zijn of in de blaas gebroken hebben. ⁽³⁾ Wie de hoest heeft die neemt venkel en dille, van elk gelijk veel, en doe daartoe andoren dat derde deel kook dat ook met wijn en daarna zo zeef het door een doek en drink dat, het stilt ook de hoest erg behendig. Item. Wie de darmen pijn doen of gebroken zijn die kookt ook andoren met wijn en doet honing daartoe en laat het ook koud worden en drink dat vaak, het helpt erg goed. De meesters spreken ook algemeen dat het sap van andoren is erg goed tot vele ziektes zoals ons beschrijven Avicenna, Dioscorides, Platearius en Plinius en ook ander veel die hier onderweg gelaten worden vanwege de korthed. Item, andoren gekookt met zoethout en ook met venkelzaden en met wijn een derde deel ingekookt en ook door geslagen en zoet gemaakt met suiker is erg goed tegen de ⁽⁵⁾ darmenziekte genaamd koliek en ook tegen de ⁽²⁾ verstopping van de urine, genaamd stranguiriam suria dysurie.

Vorm.

Malrove is een meerjarige opgaande plant die aan de voet vertakt is. Vaak verschijnt de plant met wollig behaarde en gerimpelde, ronde en gezaagde bladeren. De vele kleine witte bloemen staan in kransen in de oksels. De vier kelktanden bezitten haakvormige, omgebogen punten.

Naam.

(1) Dodonaeus; 'Men noemt dit gewas in het Nederlands malrove, malruevie of witte andoren, in het Hoogduits Marobel en Weiss Andorn. In het Grieks noemt men het Prasion, in het Latijn Marrubium en in de apothekerswinkels noemt men dat Prassium en soms ook Marrubium. Men noemt het meestal Marrubium candidum, dat is witte malrove omdat van Ballote, die zwarte malruevie genoemd wordt, te onderscheiden'.

Isidorus XVII.9.58: "Marrubium vocatum propter amaritudinum", verwant met *amarus*: bitter, of van het Hebreeuwse mar: bitter, en rob: veel, een van de 5 bittere kruiden die bij de Joden gegeten wordt

met het Paasfeest. Linnaeus ontleende het woord echter van Maria-stad, *Marrubium*, een stad in Italië (nu San Benedetto dei Marsi).

Dit zou Plinius *marrubium* zijn, de praison van Dioscorides die met honig werd aanbevolen tegen hoesten en ook tegen gif. Platearius; 'Marubium herba est que alio nomine prassium apellatur'. In een oud Vlaams handschrift uit de 16de eeuw komt een plant voor 'Gods vergeten', waarvoor de Latijnse naam *Passorium* (verminking van *Prassium*) is en waardoor Malrove wordt verstaan. Godvergeten planten zijn planten die, naar de animistische leer, God hebben vergeten, aan God niet meer denken, dus goddeloze, vervloekte planten (I. Teirlinck). Nu is meest zo genoemd *Ballota*.

Andoorn, oorspronkelijk een ziekte, het uitteren of magerte van kinderen, de plant was een middel daartegen, of van Duitse Weisse Andorn: *ohne dorn*: zonder doorn, lijkt veel op netel, maar zonder dorens. De oud-Hoogduitse naam Antorn werd (met ontlening dorn) het midden-Hoogduits Andorn, het Nederlandse andoorn en Zweedse andorn. Dit woord gaat terug op het oud-Indisch *andha*: kruid. Andorn bij Hildegard, Andorn bij Bock.

Gebruik.

Het kruid werd veel verzameld voor medicijnen, smaakt sterk bitter, iets scherp aromatisch en ruikt muskusachtig, bevat weinig vluchtige olie. Verzoet met suiker laat de thee ervan de buik verzachten en nier- en blaasstenen verdwijnen. Het heeft in de Gart en Herbarijs heel wat krachten, alleen bij het bloedwateren zal men het niet geven, want het deert nieren en blaas.

De meeste van deze eigenschappen werden aan Dioscorides ontleend. Hildegard von Bingen zegt ook dat Andron, der Andorn, goed is tegen verschillende ziektes en ze noemt vooral; hardhorigheid, nekkrampen en hoest.

De meeste eigenschappen zijn op zijn minst twijfelachtig, bevat wel verschillende bitterstoffen.

Herbarius in Dyetsche; 'Maelrovie, Marulium of Prassinum is heet en droog in de derde graad. (2) Het heeft de kracht om te ontbinden en te verteren vanwege haar kwaliteit en is diuretica (dat het de urineweg opent) vanwege haar bitterheid. Het lost en opent. (3) Een drank die van haar gemaakt is is goed tegen de ontsteltenis van de borst en van de longen die van taai slijm komen en daarom is het goed tegen het moeilijk adem halen en tegen hoest als je het zo maakt: 'Neem van het sap van malrove een pond; hysop en melisse, van elk een halve hand vol; zeven droge vijgen; een ons rozijnen; van dragagant een drachme; stamp ze allen wat, dan kook je het in een pond wijn tot dat het derdedeel verkookt is. Als het gezuiverd is maak je het zoet met suiker, van deze drank neem je 's morgens en 's avonds telkens vier ons'. Als het klaar is neem je deze pillen: 'Neem van de hoop van de pillen cantharel twee scrupel; van de pillen die stinkende of fetide (a) heten een scrupel; van zoet gemaakte cantharel een half scrupel; meng hiermee siroop van zoethout en maak er negen pillen van'. De volgende dag neem je dyaprassium of sap van dragant om te versterken en van buiten bestrijk je de borst met de zalf van het sap *Althaea* om de materie meer te vermurwen.

Tegen hoest die uit koude zaken komt neem je wijn waar malrove en droge vijgen in gekookt zijn. Als je daar het sap van zoethout bij mengt dan zal het veel beter zijn.

Tegen aandrang tot waterlozing en tegen dysurie, ook tegen koliek: 'Neem wijn waar malrove en venkelzaad in gekookt zijn'. Tegen hetzelfde kook je malrove met leliën- en heemstbladeren in olie en leg het beneden bij de blaas op de darmen, dit doe je ook als het uit koude zaken komt.

Tegen gezwollen aambeien, niet verzwoeren, zit in wijn en zout water waar malrove en dille in gekookt zijn en zit op deze kruiden.

(4) Tegen oorwormen doe je het sap van dit kruid in de oren.

(5) Tegen verstoppingen van de lever en van de milt: 'Neem wijn waar malrove in gekookt is, dit zuivert ook door het uitspuwen de borst en de longen en het laat ook de stonden komen'. Serapio.

(a) *Ferula foetida*.

Herbarijs lijkt meer op de Gart; 'Prassium of marobium, dat is witte marobie. Ze is heet in de 2de graad en droog in de 3de. En de bladeren gaan in medicijnen en men hangt ze op in de schaduw en blijven 1 jaar goed. En ze heeft (2) kracht te scheiden en te laten verdwijnen de vochtvermenging en verduwt goed.

En tegen (3) borstkwaal en die slecht hun adem kunnen ophalen daar het van koude komt, die zal men

nuchter dyaprassium geven.

Tegen wormen in de darmen zal men nuttigen gewone malrove gemengd met honing.

(3) Het zaad van malrove en poeder van zoethout en dragant (Astragalus) tezamen gekookt is een goede medicijn voor de borst.

Tegen de aambeien; Neem malrove, zout en waterzeem en wijn, dit tezamen koken en maak er een suppoost (zetkaars) van en dit moet zijn eer ze breken. En ontstopt de verstopping van de nieren, van de milt en van de lever. En geneest vuile vochtvermenging van de borst en van de lever en laat menstruatie hebben en zuivert wonden. En met honing getemperd en drank er van gedronken verheldert het zien. En verzacht de zweren in de oren gedruppeld. En de mond daarmee gewassen verzacht de tandpijn. En is goed tegen witte vloed.

Nochtans zeggen sommige dat het de nieren en de blaas deert. En diegene die bloed plassen zal men ze niet geven. En sommige oude schrijvers zeggen dat men zijn (pijn) ding weer goed brengt als men het met drank geeft daar venkelzaad in is gekookt of drank met venkel na hem genomen.

(a) Dyaprassium, een samenstelling met Prassium of Malrove. Pseudo-Mesues beschrijft een Syrupus de Prassio onder zijn samengestelde siropen.

Maerlant; 'Marrubium, zoals Platearius getuigt, is een kruid dat heet en droog is. (3) Die de borst van koude heeft kwaad doe daarbij dus mijn raad en zie dat hij het sap hiervan wint en doe ook honing daarin en verpoeder daartoe gelijk zoethout en dragant en kook dat ding, radijs tot het zo wordt dik, dit is voor de borst nuttig en goed. Die de aambeien ook pijn doet, neem zout, water, honing en wijn en kook er in dit kruidje of maak er een pessarium van, het is voor hem een nuttige zaak, dit moet het zijn, dus neem de ware, voor de aambeien gebroken waren'.

Dodonaeus; 'Malrove is, naar het zeggen van Galenus, in de tweede graad warm van aard en droog in de derde en zoals ze bitter van smaak is zo is ze daarom ook machtig om de lever en de milt van verstopping te verlossen en de borst met de longen te zuiveren en de maandstonden te verwekken. Dioscorides zegt dat het sap van de groene bladeren van malrove of het water daar de droge bladeren met het zaad in gekookt zijn met honing de benauwde (of die kort op de borst zijn) en ook de hoestende en de uitterende mensen ingegeven plag te worden en de slijmerige dikke vochtigheid uit de borst jagen en kwijt maken kan.

En voorwaar dit kruid is niet alleen machtig om de dikke en slijmachtige taaie vochtigheid te lossen en af te jagen maar kan ook het etter krachtig zuiveren en te voorschijn brengen.

Daarom is de malrove al de uitterende mensen geweldig nuttig en geschikt en ook diegene die etterachtige vochtigheid plegen te spuwen wel te verstaan indien er geen koorts bij is of tenminste indien de zieke van dunne scherpe zinkingen of catarren vrij is.

Bij Paulus Egineta is er een compositie of menging beschreven die van malrove gemaakt is en die voor de uitterende en etterachtige vochtigheid uitspuwende mensen vooral goed en wonderbaarlijk nuttig en geschikt wordt bevonden.

Voorts zo geeft men de malrove de vrouwen die na het baren niet voldoende gezuiverd zijn om de maandstonden en nageboorte te laten komen.

Ze is ook geschikt diegene die vergif in het lijf genomen of gedronken hebben of die van de slangen gebeten zijn.

De bladeren met honing gebruikt kunnen de vuile zeren en zweren zeer goed reinigen en hetzelfde laat de kwade zweren nagels en fijtnagels en ook de lopende en voortsetende zeren ophouden en beletten de voortgang er van als het daar op gelegd wordt.

Het sap dat uit de bladeren geperst of geduwd wordt en in de zon stijf en dik gemaakt is geschikt tegen alle voornoemde gebreken, maar met wijn en honing op de ogen gestreken of opgetrokken geneest de geelheid van de ogen die van de geelzucht overgebleven is en in de oren gedrupt of gegoten dient om de oude smarten ervan te genezen, hetzelfde doet het ook met olie van rozen als Dioscorides betuigt.

Malrove met wortels van blauw lisbloemen of droge Iris ingenomen laat alle grove vochtigheid en taaie fluimen lossen die op de borst tezamen gesteld liggen. Ze helpt ook de vrouwen die zware arbeid hebben en die van vergiftige dieren gekwetst zijn.

De bladeren van malrove, zowel van buiten als van binnen gebruikt, verzoeten de pijn in de zijde en

gedroogd en met azijn gemengd genezen de kwade voortsetende jeuk.

Witte malrove zuivert en verteert zowel van buiten opgelegd als van binnen gebruikt als Plinius en Galenus betuigen.

Het sap uit de bladeren geperst en drie lepels zwaar genomen wordt tot de geelzucht zeer geprezen.

Het water wat uit de bladeren gedistilleerd is wordt zeer nuttig gebruikt tegen schurft en ongelijkheid van de huid en is vooral goed tegen de smarten van de jonge kinderen.

Men maakt van de malrove een siroop die Syrupus de Prassio genoemd wordt en zeer geprezen wordt in de lange kwalen van de longen die van koude en taaie vochtigheden veroorzaakt zijn.

In Hoogduitsland maakt men een zalf van malrove en nemen het sap daarvan uit of ook het zaad dat met wit van eieren gekookt wordt en met honing en maagdenwas tot een zalf gebracht wordt. Deze zalf gebruiken ze veel in de lopende verouderde zeren en de kankerachtige zweren en wordt zeer nuttig gevonden in de oude wonden of kwetsingen van de schenkels of benen en is ook zeer goed om de vermoeidheid te verzoeten.

Sap van witte malrove met sap van venkel gekookt totdat een derde deel verkookt is en daarvan een lepel vol ingenomen doet zulks als voorzeggd is en is goed en nuttig tegen de oude hoest.

De bladeren van malrove met kippenvet gemengd verteren en laten verdwijnen de kroppen die aan de hals komen.

Witte malrove is voor de blaas en de nieren kwaad en hinderlijk en vooral als die gekwetst of verzworen zijn'.

Zie verder: <http://volkoomenoudeherbariaenmedisch.nl/> en : <http://www.volkoomen.nl/>